

Др Алексеј Тимофејев, научни сарадник
Институт за новију историју Србије, Београд

„Јагода на брези“: сексуална култура у Русији

Ових дана у Русији се обележава осамдесет пет година од рођења и, нажалост, већ две године од смрти познатог антрополога, филозофа и сексолога руско-јеврејског порекла Игора Кона (1928–2011), магистра историје (1950), доктора филозофије (1960), професора (1963), академика Руске педагошке академије (1989), професора Универзитета Корнел (Cornell University) (1989) и Универзитета Сарија (University of Surrey) (1992). Његово чланство у уређивачким одборима бројних руских и страних часописа: „Человек“, „Гендерные исследования“, „Андрология и генитальная хирургия“, „Archives of Sexual Behavior“, „Zeitschrift fur Sexualforschung“, „Journal of Homosexuality“, „Journal of the History of Sexuality“, „Childhood“, „Current Sociology“, „Sexualities“, „Men and Masculinities“ сведочи о ширини његових погледа и светском значају његовог имена. Његова истраживања етнологије детињства у социјалистичком друштву¹, сексуалности и природе њених појава у ауторитарним друштвима су представљали парадокс, будући да су се појављивала још од седамдесетих година прошлог века и да су представљала покушај отварања модерних друштвено-историјских тема у оквирима једнопартијског друштва. Први совјетски научник који је почео јавно да пише и доказује како хомосексуалност није болест већ једна од сексуалних норми је био Игор С. Кон. После скоро две деценије објављивања бројних чланака и расправа, он је објавио и прву монографију на ову тему у Русији.² Последњу деценију свога живота посветио је борби против хомофобије у Русији и руској научној заједници.

У овом тексту желимо да читаоцима скренемо пажњу на његову комплекснију књигу, која је посвећена историји сексуалности у Русији од средњег века до наших дана.³ Последње, треће издање из 2010. године има 608 страница, али већина проучавалаца родних студија у Русији која се бавила проблемом детињства и заштитом мањина или, једноставније речено – већина читалачке

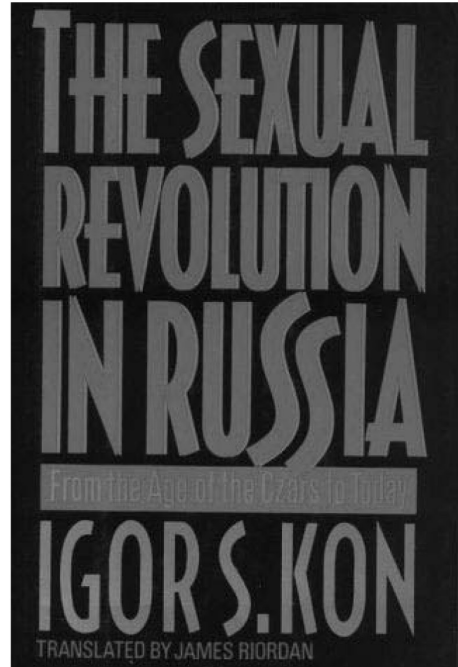
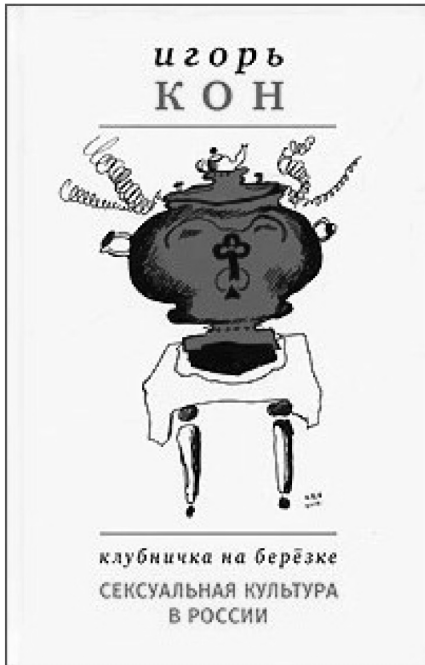
---

¹ *Этнография детства : Традиц. формы воспитания детей и подростков у народов Вост. и Юго-Вост. Азии.*, И. С. Кон (отв. ред.), Москва, 1983.

² Кон И.С., *Лунный свет на заре: Лики и маски однополой любви*, Москва, 1998.

³ И.С.Кон, *Клубничка на березке: сексуальная культура в России*, Москва, 2010.

публике се вероватно сећа и првог издања, објављеног 1997. године. Њима је претходило издање на енглеском језику, објављено у САД 1995. године.⁴

Наслов књиге *Јагода на берези* је поетска алузија. У руском језику хипокористик од речи „јагода“ - „клубничка“ представља табуизирани назив за чулни ужитак, а „береза“ уопштено симболизује руску културу. У свом истраживању И. Кон покушава да сагледа историјске претпоставке, друштвену основу и практичне резултате „крсташког рата“ који су большевици водили против сексуалности од доласка Стаљина на власт, крајем двадесетих година прошлог века, све до пада социјализма у Совјетском Савезу. Да ли су се сексуалне навике промениле услед њиховог деловања? Да ли су се сексуалне навике у руском друштву промениле услед прекида насилне морализације средином осамдесетих година двадесетог века?

У свом истраживању аутор је кренуо од претпоставке да су царска и касније совјетска цензура табуизирале истраживања о сексуалности у руском друштву и зато деформисале реалну слику онога што се дешавало и у средњем веку, и у ново време. У основи свог истраживања аутор се позива само на два сакупљача руских бајки и фолклора, који су до деведесетих година прошлог века остави-

⁴ I. Kon, *Sexual Revolution in Russia: From the Age of the Czars to Today*, New York: 1995.

ли два обимна и необјављена зборника – В. Даља и А. Афанасјева, са кратким уводним студијама, те на више чланака објављених у оквиру совјетологије у САД за време Хладног рата. Ипак, обимни опус извора за истраживање те теме у Русији пре Петра I и те како постоји: летописи, црквена литература и право, светско право и судске одлуке, фолклор, путне белешке странаца. Аутор осуђује нека претеривања у сагледавању динамике развоја сексуалности – очигледно погрешно тврђење да еротика није била део руске средњовековне свакодневице, претпоставку да је функција секса у средњем веку била само репродуктивна, па и ону претпоставку по којој је сексуалност у феудалној Русији била истоветна са сличним појавама у Западној Европи.

Према тврђењу И. Кона, постојале су одређене разлике које се уочавају поређењем развоја сексуалности на Западу и на Истоку Европе. Говорећи о потоњем, претежно о Русији, И. Кон је истакао мању раздвојеност приватне и јавне сфере живота, доминантније присуство државе у приватном животу и ограниченије личне слободе унутар јаке задруге. Констатовао је и већи степен унификованости друштва, због чега се нису развијале субкултуре, које чине основу развоја специфичних сексуалних навика. Јача улога цркве и њено дуже присуство не само у религијском, већ и у свакодневном контексту, такође су оставили свој утицај. Услед тога, у Русији се много касније него на Западу појављује рафинирана или „висока“ еротска уметност, за разлику од народне еротске културе. Уз описивање руске цивилизације као „мушке“ и „патријархалне“, И. Кон истиче и одређену матријархалну традицију у Русији, која потиче још из времена заједничке скандинавско-нордијске цивилизације, а која се задржала у северним пределима Русије – од кнегиње Олге (прве руске православне владарке) и Марфе Борецке (лидерке борбе за независност и демократска права Новгорода), до Јелисавете I (владарке чија је војска потукла Фридриха Великог и заузела Берлин). Тако и чувена Катарина II, за разлику од Марије Терезије или Јованке Орлеанке, није била изузетна појава. Још дужи је ред оних руских жена које су у великој мери утицале на развој друштва са позиција регенткиње уз малолетног сина или са позиција снажније жене слабијег мужа. Као последицу тога И. Кон је цитирао француског дипломату Ш. Ф. Филибер Масона, који је руско друштво 18. века сматрао одвратним, неприродним, а друштвену слободу, друштвену активност, и сексуалну независност његових руских савременица сматрао доличним само амазонкама. Фактички, он говори о „патријархату који је сакривао матрифокалност“, уз све консеквенце за развој сексуалне културе.

Поредећи изворе сексуалности, И. Кон је сагледао и разлику која је очигледна у иконографији: недостатак откривеног људског тела на већини руских средњовековних икона до 17. века, а може се рећи и до краја 18. века. Настављајући набрајање парадокса руске културе, он одмах додаје да се томе супротставља појава јавних заједничких купатила типичних за урбану руску културу до краја

18. века. То је било супротно католичкој, а поготово протестантској култури, која је са осудом гледала на пречесто купање и фактички је избацила из употребе јавна купатила још од 15. века. Уосталом, и та јавна купатила нису била претерано еротизована. Реч је, заправо, о асексуализацији голог тела. Њу је најбоље приметио чувени Казанова, који није пропустио да посети једно од таквих купатила, где се, поред њега купало 30-40 жена и мушкараца, али, на његово разочарење, „они нису никога гледали и сматрали су да и њих нико не гледа“, што га је потпуно изненадило. „Сексуални“ карактер руске псовке (где се не псује апстрактни или верски предмет, већ се детаљно описује начин имагинарног сексуалног односа са предметом псовке) и широк спектар облика еротског фолклора Источних Словена, такође се нису разликовали од сличних псовки немачког културног круга. Природну последицу хипертрофиране опозиције „душе и тела“ И. Кон је видео и у претераној опозицији две врсте сексуалности: „чисте“ (духовне или брачне) и „нечисте“ (чулне и базиране на уживању).

Истраживање И. Кона подељено је на три дела. У првом делу, о документистичкој Русији, истраживач је издвојио осам поглавља, у којима се осврнуо на опште теоретске претпоставке у проучавању развоја сексуалности у руском друштву, на утицај паганске културе, на народне обичаје, породичне односе, развој сагледавања сексуалности, сексуални дискурс доба предреволуционарне Русије, хомосексуалну љубав, улогу сексуалности у руској култури пре 1917. године. У другом делу аутор је сагледао динамику развоја сексуалности у совјетском друштву – револуционарне деривативне појаве у сексуалности (прости туција, пад моралних стега и појаве сексуалних деликата); покушаје владајуће идеологије да „обузда“ експлозију сексуалности из утилитарних разлога; борбу за моралност која се преточила у сексофобију; покушаје ублажавања и преласка са сузбијања на припитомљавање „сексуалних нагона“ у совјетској идеолошкој пракси у доба Н. Хрушчова и после њега. Поред тога, бави се и повезаношћу неиспољене сексуалности и дешавања из доба Перестројке као супротстављености асексуалног и табуизираниог друштва геронтократије и младих бораца либералног правца који су тежили слободи у свему, па и у испољавању сексуалности. У погледу типологизације транзиционог и послетранзиционог друштва је нарочито занимљив трећи део његовог рада, у којем се он ослања на своју успешну каријеру сексолога, којом се бавио од почетка осамдесетих година прошлог века: сексуална култура у модерној Русији, тежње и динамика развоја и приступ „оном питању“; јувенилна и адолесцентна сексуалност; сексуалност и питања здравственог система и, најзад, очигледна контраофанзива на путу сексуалне слободе и вестернизације – контраофанзива која је, према ауторовом мишљењу, задесила Русију крајем 20. и почетком 21. века. Тако није случајно што је у свом иронично-рационалном приступу последње поглавље овог дела аутор насловио „Како сам постао народни непријатељ?“.

Истраживање Игора Кона представља не само научно већ и забавно штиво, посебно корисно у компаративним приступима, јер представља академски квалитетно истраживање једне значајне, али недовољно проучене теме у друштвеној историји.